

Ермұхамедова А.П.

**I. ARGİŞTİ
DÖNEMİNDEKİ URARTU
DEVLETİNİN DIŞ
POLİTİKASI**

Мақалада Арғишти I патша билігі кезіндегі Урарту мемлекетінің сыртқы саясаты мәселелері – олардың жаулап алу саясатының негізгі бағыттары мен оларды іске асырудағы әдіс-тәсілдері жазба деректемелер негізінде баяндалады.

This article deals with some problems of foreign policy of Urartian State in the period of king Argisti I. On the base of historical sources an author tries to determine the main directions of Urartian's conquests and the methods of its realization.

Kral Menua'nın oğlu I. Argiști'ye (M.Ö. 786 - 764) ait yazıtlar, onun devlet ekonomisine ve iч durumuna ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktadır. Ondan önceki Urartu Devleti'nin kralları gibi, o da kale (Erebuni, Argištihinili) [1.68-70], saray, tapınak, kanal, gölet, bahçe, bađ vs. kurmuştur [2.N.135-144]. Bu işlere harcanacak paraların çođu, hiç şüphesiz, Argiști'nin dönemindeki sayısız savaşlardan gelmiştir. Bu savaşlar daha önce görülmediği sıklıkla ve bütün istikamette yer almıştır.

Kral I. Argiști'nin dış politikasını yansıtan en mühim belgesi, hiç kuşkusuz, onun yazdırdığı “Horhor Yıllığı”dır. Söz konusu bu yıllık Van Kalesi'nin batı tarafına oyulmuştur. Maalesef, yazıtın büyük kısmı çok zarar görmüştür. Fakat bir şans eseri Van'daki Surb-Sahak kilisesinde iki taş üzerinde bulunmuş bir kitâbe sayesinde Horhor Yıllığı'nın bazı kısımları tamamlanmıştır [2.210].

Horhor Kitâbesi, kral I. Argiști'nin saltanat yıllarında yapılmış savaşlardaki başarılarından bahsetmektedir. Askerî seferler ilk kez kronolojik sırasını takip ederek tasvir edilmiştir [3.17]. Bu sebepten dolayı seferlerin hangi yılda düzenlendiğini tespit etmek mümkündür. Kaldı ki Asur eponim listeleri de bu hususta yardımcı olmaktadır. Ama ne yazık ki, Horhor Yıllığı'nın esas metninin başı günümüze kadar ulaşmamıştır. Fakat neredeyse herkes tarafından kabul edilen bir görüşe göre, UKN'daki 128 A 3 no'lu kitâbe bu annelerin ilk kısmı olabilir [2.243,246]. Metnin başının olmaması kral Argiști'nin tahta geçtiği ilk senesinde hangi ülke veya kente saldırdığını tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Arutyunyan, Horhor Yıllığı'nın farklı kısımlarını kıyaslayarak söz konusu kralın M.Ö. 876 yılında Diauhe Ülkesi'ne sefer düzenlediğini öne sürmüştür [4.184]. Bu sefere nasıl ve nereden başlandığı belli değildir. Metnin devamı ise, Urartuların önce Bia ve Huşa Ülkeleri'ne vardığından sonra da Didini bölgesine geçtiğinden bahsetmektedir. İstilâcılar, Diauhe'nin kralî kenti olan Zua'yı yaktıktan sonra orada bir stel dikmiştir. Ondan sonra kitâbe Kada, Ařkalaři, şaşılı bölgelerinin Urartuların eline geçtiğinden ve Diauhi'nin içine giren şaşki, Ardarakihi, Baltulhi ile Kabiluhi kabileler idarecilerinin hadım edilmesinden söz etmektedir [2.N.128 B1]. Metnin içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla Ařkalaři Ülkesi'nde 105 kale tahrip edilmiş, 453 kent yakılmıştır. Ařkalaři, Kada ve şaşılı Ülkeleri Urartu Devleti'ne dâhil edilmiştir. Bunun dışında kral I. Argiști çok büyük bir ganimet almıştır: 15. (?) 181 erkek çocuğu, 2. 734 asker (?), 10. (?) 604 kadın, 4. 426 at, 10. (?) 478 büyükbaş ve 73. 770 küçükbaş hayvan.

Hadıma uğramış yerli idarecilerin yerine Argiști'nin emri üzerine yeni vâliler atanmıştır. Diauhi Ülkesi'nin hükümdarı ise galiplere 41 mina saf (?) altın,

37 mina gümüş, 10. 000 mina bakır, 1. 000 at, 300 büyük ve 10. 000 küçükbaş hayvan vermek zorunda kalmıştır. Bunun dışında Diauehi Ülkesi haraca bağlanmıştır [2.N.128 B1].

Arutyunyan'a göre, UKN'daki 128 B 1 no'lu kitâbenin yirmi yedinci satırından itibaren kral Argiştî'nin saltanatının ikinci senesinde (M.Ö. 785) yer alan olaylar anlatılmaktadır [4.188]. Yazıtın başı Etiuni kabile birliğinin zaptedilmesinden, devamı ise kral Argiştî'nin Diauhe'ye yardım gönderen Luşa, Katarza, Eriahi, Gulutahe ve Uiteruhi bölgelerini ele geçirip Apuni Ülkesi'ne kadar vardığından bahsetmektedir. Büyük olasılıkla bu sefer, Urartuların tenkil, yani cezalandırma seferi idi. Çünkü bu seferin sonucunda zaptedilmiş ülke ve kabilelerin arasında ta Menua zamanında, Urartu idaresine dâhil edilmiş Luşa, Diauhe, Katarza ve Eriahi gibi ülke ve kabileler de vardı [2.N.128 B1].

Büyük ihtimalle bu seferi takip eden diğer bir seferden UKN'daki 127 I no'lu kitâbe bahsetmektedir. Bu seferin hâdiseleri şöyle betimlenmiştir: “Aynı yıl içinde yine savaşçılar topladım ve Diauhe Ülkesi'ne karşı sefere çıktım. Diauhe kralını mannudubi. Şeriaze Ülkesi'ni ele geçirdim, şehirleri yaktım, kaleleri yerle bir ettim. Pute şehrinin güneyindeki (?), Biani Ülkesi'ne ve Huşa Ülkesi'ne kadar ilerledim (?). Tariu bölgesini (bıraktım). Zabaha Ülkeleri'ne karşı sefere çıktım ve Zabaha Ülkeleri'ni ele geçirdim... Uzinabitarna şehrine ve Büyük Sirimu Dağı'na kadar ilerledim. İga(ne) Ülkesi'nin Maqaltu şehrinin bölgesini bıraktım. Eriahe Ülkesi'ne vardım. Apuni Ülkesi'ne karşı sefere çıktım. Ureiu şehrini ve kralı Witeru(he) şehrini ele geçirdim. 19. 255 delikanlı, 10. 140 canlı savaşçı, 23. 280 kadın olmak üzere toplam 52. 675 kişi, (o) yıl(ın esir sayısıdır). Kimilerini öldürdüm, kimilerini de canlı götürdüm. 1. 104 at, 35. 015 büyükbaş hayvan ve 100. 000... 1. 829 küçükbaş hayvan götürdüm. Argiştî der ki: Tanrı Haldi uğruna bu kahramanlıkları bir yıl içinde yaptım” [2.N. 127 I].

Bu yazıttan anlaşıldığı gibi, kral Argiştî'nin saltanatının ikinci yılında düzenlemiş olduğu ikinci sefer de kuzeye karşı yapılmıştır. Bu senede gerçekleşmiş olaylar hakkında söz konusu hükümdara ait Leninakan şehrinin yakınlarındaki Gulidjan köyünde ele geçmiş bir kitâbe de bulunmaktadır. Bu yazıt, Urartuların Kulia kabilesinin ülkesi ile onun kralı kenti Durubani'yi ele geçirdiklerinden söz etmektedir [2.N.132].

Kral Argiştî'nin seferleri sadece kuzey istikametine yapılmamıştır. Nitekim Asur eponim listeleri, Asur kralı olan Adad-nirâri'nin M. Ö. 785 yılında Hubuşkia bölgesinde askerî harekâtın içinde bulunduğunu zikretmektedir [5.430]. Adı geçen ülke o zamanlarda Urartu Devleti'nin bir parçası olduğu için kral Argiştî, mutlaka bu bölgeyi Asur istilâsından korumak maksadıyla bu istikamete bir sefer düzenlemiş olmalıdır.

Kral Argiştî saltanatının üçüncü yılında (M.Ö. 784) biri kuzey ve kuzeydoğuya, diğeri ise güneydoğuya olmak üzere iki askerî sefer yapmıştır. Onun yıllığının bu senedeki ilk seferi anlatan kısım, Etiuni Ülkesi'nin zaptedilmesinden ve söz konusu kralın adı bilinmeyen bir ülke ile Uduri-Etiuhini Ülkesi'ne kadar vardığından söz etmektedir [2.N.127 I, 17-II, 4]. Arutyunyan'ın tahminine göre [4.197], aynı olaylar Sarıkamış'ta bulunan ve günümüzde Gürcistan Devlet Müzesi'nde muhafaza edilen [6.42] UKN'daki 130 no'lu kitâbede anlatılmaktadır:

“... Ahuriani şehrini, Aştuhini şehrinin ülkesini... Aştuhini şehrinin bütün (?) tahıl ambarlarını (?) ele geçirdim. Etiuni Ülkesi'ni tamamen zaptettim. Güçlü ordular geldiler... Argiştî der ki: Tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Şivini (ve bütün) tanrılara yalvardım. Tanrılar bana kulak verdiler... püskürttüm... Qa&...? şehrine kadar kovaladım... Orada... yüz, 20... yüz... yaktım... yüz 50... 6 bin... kadın...” [2.N.130].

Üçüncü senenin ikinci seferi, daha önce değindiğimiz gibi, güneydoğuya, yani Urmiye Gölü mıntikasına düzenlenmiştir. Bu seferdeki olayların birinci seferdekine nazaran daha ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmesine rağmen, metinde geçen yer adlarının çoğu zedelenmiştir. Okunmuş adlar şunlardır: Umelu (?), Uriani, Teirtubi, Tarra&...?, İrküni, Artarmu&...? Ülkeleri, Muruzu&...? kabilesi, bilinmeyen bir ülkenin kralı kenti Ubaruğildu(ni) vs. [2.N.127 I, 17- II, 4]. Bunların lokalizasyonu kesin tespit edilemediği halde genel olarak Urartu Devleti'nin güneydoğusunda, yani Urmiye Gölü'nün civarında [7.12,32,58,87,92,95,118] yer aldıklarını söylemek mümkündür. Kral Argiştî, saltanatının üçüncü yılında yapmış olduğu iki sefer sonucunda Urartu Devleti'ne hem yeni topraklar eklemiş, hem de çok büyük bir ganimet elde etmiştir: 20. 279 kişi, 126. 000'den fazla küçükbaş hayvan, 1.280'den fazla at vs. [2.N.127 I, 17- II, 4].

Horhor Yıllığı'na göre, kral Argiştî'nin hükümdarlığının dördüncü senesinde (M. Ö. 783) Urartu Devleti'nin batı ve güneybatısındaki komşulara karşı yılın tek seferi düzenlenmiştir. Bu seferde gerçekleşmiş olaylar şöyle tasvir edilmektedir:

“Hati Ülkesi'ne karşı (sefere) çıktım, Niriba Ülkesi'nin vadisini (?) ele geçirdim, ... Ülkesi'ni... müstahkem &...?urmani kentini savaşta zaptettim. Kralı kenti olan &...?adani'yi ele geçirdim.

Tanrı Haldi yüceliğiyle Hati Ülkesi'ne karşı (sefere) çıktım; Tuatehi (kabilesi) ülkesinin bölgesini (?) bağışladım. Melitea kentini... Piteira şehrine geldim (?)... siri altında kâse (?) meliani nehir. Marmuani Ülkesi, Kaḫ...ḫani Ülkesi"[2.N.127 II].

Metnin muhtevasından anlaşıldığı gibi, Urartuların istilâsına uğratılmış ilk ülke Hati olmuştur. Muhtemelen kral Argiḫti oraya giderken Kaḫyar Dağları'nda bulunan Niriba'yı ele geçirmiştir. Ondan sonra ordusuyla Fırat Nehri'nin batı kıyısını takip ederek Hilaruada ismindeki iktidarın Melitea kenti ve Tiatchi kabilesinin bölgesine saldırmıştır. Onlara hâkim olduktan sonra Argiḫti, Piteiḫ...ḫ şehrine vararak Marmuani ile Kamanani (?) Ülkeleri'ni zaptetmiştir [4.206-207].

Bu askerî seferin neticesinde galip Urartu kralı 2. 539 çocuk, 8. 698 adam, 18. 047 kadın olmak üzere toplam 29. 284 kişiyi esir almıştır. Urartu krallarının geleneklerini takip ederek I. Argiḫti esirlerin bir kısmını katlettirmiş, diğer kısmını ise kendi memleketine götürmüştür. Bir sene sonra onlardan 6. 600 kişi, Argiḫti'nin emri üzerine yeni kurulmuş Erebuni kentine götürülüp orada yerleştirilmiştir [8.36].

Argiḫti'nin saltanatının beşinci yılında (M. Ö. 782) gerçekleştirilen toplam iki sefer, yine kuzeye yönlendirilmiştir. Horhor Yıllığı'na göre, senenin ilk seferinde Urartular, Qehuni (şimdiki Leaşen civarı) [7.66]. Ülkesi'ni ele geçirip Alishu (şimdiki Akstafa) [7.6] şehrine ulaşmışlardır. Bundan sonra istilâcılar Erebuni Kalesi'ni kurmuş ve oraya batıdan getirilmiş 6. 600 kişiyi yerleştirmişlerdir. Erebuni, ilk kez kral I. Argiḫti tarafından zaptedilmiş olan Aza Ülkesi'nin topraklarında inşa edilmiştir [9.84-85].

Bu seferin olayları ve Erebuni kentinin kuruluşuyla ilgili Garni Kalesi'nde yapılan arkeolojik kazılar sırasında kral Argiḫti'nin bir yazıtı bulunmuştur. Bu yazıt Giarniani adındaki bir ülkenin ele geçirilmesinden bahsetmektedir [9.293-297]. Maalesef, bu kalenin fethedildiği tarih belli değildir. Çünkü Horhor Yıllığı'nda onun ismine rastlanmamaktadır. Fakat Arutyunyan'ın düşüncesine göre, Giarniani ilk seferin bitmesi ve Erebuni'nin yapılışından hemen sonra inşa edilmiştir. Çünkü Urartular, sadece Erebuni ve onun garnizonu sayesinde ulaşılması güç Geham Dağları'nda yer alan Giarniani Ülkesi'ni yenebilirdi [4.211].

Büyük olasılıkla beşinci senenin ikinci seferi, birinci sefer gibi kuzey istikametine düzenlenmiştir. Horhor Yıllığı onun olaylarını şöyle zikretmektedir:

"Aynı yılda Uburda Ülkesi'ne karşı (bir sefere) çıktım. Uburdalhi Ülkesi'nin kralı İḫḫ...ḫluburani'den onun ülkesini savaşla aldım. Kralo kenti olan İrdua'yı zaptettim. Uışuşini Ülkesi'ni..., erkek ile kadınları oradan götürdüm. Hahi Ülkesi'ne karşı (sefere) çıktım, kaleleri yerle bir ettim, kentleri ateşe verdim, Biḫ...ḫhauḫ...ḫzuni şehrinin insanlarını da yaktım" [2.N.127 II; N.128 A 2].

Ne yazık ki, metinde geçen yer adlarının kesin nerede olduklarını tespit etmek güçtür. Metinden elde edilen bilgilere göre, saldırıya uğratılmış bölgeler Urartu ordusuna çok mukavemet etmiştir. Bu dayanma yüzünden öfkelenen I. Argiḫti ele geçirilen bütün Biḫ...ḫhauḫ...ḫzuni'lileri yakmayı emretmiştir.

I. Argiḫti'nin hükümdarlığının beşinci senesinde yapılmış askerî iki seferi sonucunda Urartular, 19. 790 esir (8. 648 delikanlı, 2. 655 erkek, 8. 497 kadın), 11. 626 küçükbaş hayvan vs. elde etmiştir [4.213].

Kral I. Argiḫti'nin saltanatının altıncı yılının (M. Ö. 781) ana hedefi Asur İmparatorluğu idi. İki devlet arasında çıkan çatışmanın nedeni Urartu'nun güney ve güneydoğusunda yer alan bölgeler idi. Horhor Yıllığı'nın bu sene ile ilgili kısmında kral Argiḫti'nin, Asur ordusunu ve Arsitani Ülkesi'ni yendiği yazılmaktadır:

"Tanrı Haldi kendi silâhiyle (?) (sefere) çıktı, Asur ordusunu yendi, Arsitani Ülkesi'ni yendi, onları Argiḫti'nin önüne yıktı" [2.N.127 II].

Asur eponim listeleri de M. Ö. 781 yılında Asur ile Urartu arasında meydana gelen savaştan bahsetmektedir [5.430]. Maalesef, bu iki ülkeden hangisinin çatışmaların asıl sorumlusu olduğu ve savaşı kazandığı belli değildir. Fakat şunu kesin olarak biliyoruz ki, Asur kralı IV. Salmanassar M. Ö. 781 yılından başlayarak 774'e kadar, neredeyse her sene kuzey komşusuna karşı askerî sefer düzenlemiştir [10.III:29].

I. Argiḫti'nin altıncı senesinin olaylarını anlatan kısmının devamı, kralın; Kulaşini, Buştı, Baruata, Barşua Ülkeleri'ni ve onların kentleri olan Menabşuni, Dukama, Şarara ile Babilu'yu ele geçirdiğinden söz etmektedir. I. Argiḫti onları harap ettikten sonra çok sayıda insan, at ve hayvanı ganimet olarak almış ve ülkesine dönmüştür [2.N.127 II,III].

Argiḫti saltanatının yedinci senesi de (M. Ö. 780), Urmiye Gölü'nün civarında yer alan bölgeler için Asur'a karşı verdiği mücadelelere adanmıştır. Horhor Yıllığı yine Urartu askerlerinin, Asur ordusu, Buştı ile Urmiye Gölü'nün güneyindeki ülkelerle savaştığını belirtmektedir [2.N.127 III]. Bu bilgileri Asur kaynakları da doğrulamaktadır. Eponim listelerine göre, M. Ö. 780 yılında Asur kralı, Urartu Devleti'ne karşı yine bir askerî sefer yapmıştır [5.430]. Bu yılın ilk büyük çatışması Şurişilini bölgesinin sınırında yer almış olmalıdır. Asur kuvvetleri Urartu ordusunun saldırısına dayanamayıp güneydoğuya çekilmiştir. Muhtemelen daha

sonraki savaşların sahnesi Urmiye Gölü'nün doğusu ve güneyindeki bölgeler idi. Orada meydana gelen muharebelere kendi askerî birliğiyle beraber Hubuşkia'nın vâlisi olan Dada da çok aktif bir şekilde katılmıştır [4.219].

M. Ö. 780 yılına ait Asur ile Urartu arasındaki çatışmaya ışık tutan bir kitâbe Asur kralı IV. Salmanassar'ın Şamşi-ilu adındaki ordu komutanına aittir. Söz konusu yazıt Til-Barsib'te (şimdiki Tell-Ahmar) gün ışığına çıkarılmıştır. Bu yazıtın verdiği bilgilere göre, I. Argiştî'nin ordusu çok büyük ve güçlü idi:

“Adı şiddetli bir fırtına gibi korkunç, ordusu geniş, daha önceki krallara hiç elini uzatmayan Urartulu Argiştî öfkelenerek Guti Ülkesi'nin insanlarını (?) bir araya getirerek savaşa hazırlanmaya başladı. Onun bütün ordusu dağların arasından geçerek yaklaşıyordu...”

Bu metnin devamı, Argiştî'nin kendi ordusunu terk ettiğinden ve onun askerlerinin savaştan korkarak savaş alanından kaçtığından söz etmektedir [11.146-148]. Asur ordu komutanının sözlerine daha dikkatli bakılırsa onun verdiği bilgilerin çelişki olduğunu açıkça görebiliriz. Çünkü Şamşi-ilu; hem Argiştî ile ordusunun çok büyük ve korkunç olduğunu söylüyor, hem de, söz konusu kralın ve ordusunun kaçtığını belirtiyor. Bu çelişki Asur ile Urartu kaynaklarını kıyaslarken daha da belirgin bir hale gelir. Çünkü Horhor Yıllığı M. Ö. 780 yılındaki savaşta Asur'un değil, tam tersine Urartu ordusunun galip çıktığını belirtmektedir. Fakat böyle bir tezat, Asur ile Urartu arasındaki savaş sonuçlarının değişken olmasına da işaret edebilir. Sonraki yılda, yani M. Ö. 779'da Asur-Urartu çatışmaları bu tahmini desteklemektedir

Argiştî'nin hükümdarlığının sekizinci senesinde (M.Ö. 779) Urartu orduları kuzey ve güneydoğu istikametine gönderilmiştir. Kuzey seferinin harekâtı Çıldır Gölü'nün güney kenarında bulunan İani Ülkesi'nin [7.43] topraklarında yer almıştır:

“Tanrı Haldi'nin yüceliğiyle İani Ülkesi'ne karşı (sefere) çıktım; ülkeyi zaptettim. Kaleleri tahrip ettim, kentleri ateşe verdim. Eratele kenti (ile) diğer Eratele kentini ele geçirdim; erkek (ve) kadınları oradan götürdüm...” [2.N.127 III].

Büyük olasılıkla İani Ülkesi'nin halkı Urartu askerlerine büyük mukavemet göstermiştir. Bunu kral Argiştî'nin çok acımasız bir şekilde ahaliyi cezalandırmasından anlıyoruz.

Kral Argiştî'nin güneydoğuya yapmış olduğu askerî seferin harekâtı, yenilgiye uğratılmış Mana ile Buştu Ülkeleri'nin bölgelerinde gerçekleşmiştir. Başarılı seferin neticesinde Urartulular çok sayıda esir, at, deve, büyük ve küçükbaş hayvanı ganimet olarak almıştır [2.N.127 III]. Fakat elde ettikleri zaferin verdiği sevinç fazla uzun sürmemiştir. Çünkü Urartu kralı seneye de aynı yöne askerlerini göndermek zorunda kalmıştır.

Horhor Yıllığı'nın içerdiği bilgilere göre, M.Ö. 778 senesinde (dokuzuncu yıl) Urmiye Gölü'nün bölgelerine düzenlenmiş bu askerî sefer Argiştî'nin bu sene organize ettiği tek seferdi. Bir önceki yılın seferinde olduğu gibi, bu defa da Mana ve onun komşusu İrkiuni, Urartuluların istilâsına uğramıştır. Bu ülkeleri ele geçiren Urartu savaşçıları, Asur sınırına kadar ulaşmıştır [2.N.127 IV; N.128 B 2]. Bu senenin olaylarını anlatan Asur eponim listeleri de Asurluların Urartu'ya karşı yaptığı seferden bahsetmektedir [5.430]. Bu kaynakların içerdikleri verileri kıyaslayarak şöyle bir sonuca varabiliriz. I. Argiştî'nin saltanatında düzenlenmiş seferin amacı Urmiye Gölü'nün bölgelerinde, Urartu Devleti'nin konumunu kuvvetlendirmektir. Fakat Urartulular bu istikamete M. Ö. 777 yılında askerleri tekrar gönderdiğine göre M. Ö. 778 yılında bu maksada ulaşamamıştır.

Horhor Yıllığı'nın onuncu senenin (M. Ö. 777) olaylarını anlatan kısmında yazıldığına göre, Urartulular önce Mana ile Buştu, sonra Aşkaia Ülkesi'nin vadisi ile Şatiraragani, Ugiştini Ülkeleri'ni zaptetmiş, sonra da Alateie adındaki dağlık bir ülkeye ulaşmış ve oradaki bütün kentleri yıkıp yakmıştır. Bu seferin sonucunda 7. 873 esir, 4. 909 büyükbaş hayvan, 19. 550 küçükbaş hayvan, 101 deve vs. Urartu Devleti'ne götürülmüştür [2.N.127 IV, 128 B 2].

Urartu istilâsından çok zarar görmüş olan Mana, kendine gelmeden yine aynı devletin saldırısına uğramıştır. Horhor Yıllığı, kral Argiştî'nin saltanatının on birinci yılının (M. Ö. 776) olaylarını aydınlatan kısmında Mana Ülkesi'nin ve onun topraklarında yer alan bütün kale ile kentlerin tahrip edilmesinden bahsetmektedir. Bu defa galiplerin ganimeti pekiyi sayılmazdı. Çünkü onların ele geçirdiği ganimet sadece 3. 270 esir, 170 at, 62 deve, 2. 411 büyükbaş hayvan vs.'den oluşuyordu [2.N.127 IV; N.128 B 2].

Kral I. Argiştî, güneydoğuda savaştığı sırada Urartu Devleti'nin kuzeydoğusunda yeni ele geçirilmiş Aza Ülkesi'nin topraklarında kendisinin adını taşıyan yeni bir kale kurmuştur [2.N.127 IV, 128 B 2]. Bu kalenin inşa edilmesi ile ilgili bazı bilgiler, Horhor Yıllığı dışında Armavir'in yakınlarında bulunmuş bir kitâbede verilmektedir:

“Azametli (?) kaleyi inşa ettim, (ona) Argiştihinili adını verdim. Arazi ıssızdı (?). Orada hiç bir şey yapılmamıştır; nehirden (?) dört kanal açtım, bağ (ile) meyve bahçesini kurdum, orada kahramanlıkları yaptım” [2.N.137].

Böylece kral I. Argiştî M. Ö. 776 yılında güneydoğuda Mana Ülkesi'nin itaat altına alınması, kuzeydoğuda ise Argiştihinili'nin inşa edilmesi ile meşgul idi. Ertesi yıl (M. Ö. 775, kralın on ikinci senesi) da hemen hemen aynı şekilde geçmiştir. I. Argiştî her sene yaptığı gibi Mana ile Buştı'ya karşı askerleri göndermiştir. Urartu askerleri, Mana'nın kentlerini ateşe verip bütün ülkeyi tahrip etmişlerdir. Ondan sonra da Buştı'nun topraklarını istilâ etmiş ve onun şehri olan Uihika'ya kadar gitmişlerdir. Bu ülkeler dışında askerî seferin neticesinde Tuarasini Ülkesi'nin vadisi Gurku Ülkesi'ne kadar olan yerler zaptedilmiştir. Bu ülkenin topraklarında Urartu kralının emri üzerine Dainalatini Nehri'nden bir kanal yapılmıştır [2.N.127 V].

Horhor Yıllığı'na göre, I. Argiştî neredeyse her sene güneydoğuya askerî seferler düzenlemek zorunda kalmıştır. Bu da o bölgede bulunan ve her sene Urartular yüzünden acı çeken devletlerin Urartu ile tek başına savaşmadığına işaret etmektedir. Büyük olasılıkla onların müttefiki Asur İmparatorluğu idi. Çünkü I. Argiştî saltanatının on üçüncü senesinde (M. Ö. 774) gene Mana'ya karşı sefere çıkmıştır. Asur eponim listelerine göre, aynı zamanda Asur kralı da askerî bir sefer yapmıştır [5.430]. Seferin amacı da Urartu ordusunu Urmiye Gölü'nün bölgelerinden püskürtmekti. Arutyunyan'ın fikrinde, Asur - Urartu savaşının alanı Mana Ülkesi'nin toprakları idi [4.230]. Ne yazık ki Asur kaynakları bu savaşın nasıl sonuçlandığını belirtmemektedir. Bu sebepten dolayı Asur Devleti'nin bu savaşı kaybettiği düşünülebilir. Horhor Yıllığı ise Urartuların Mana ile onun kralî kenti olan Şimerihadiri'yi tahrip ettiğinden ve bu ülkenin bir sürü yerleşme yerlerini ateşe verdiğinden bahsetmektedir [2.127 V].

Büyük ihtimalle bu senenin Asur ile Urartu arasındaki çatışmalarından galip çıkan taraf Urartu idi. Çünkü bu olaylardan sonra Asur kaynakları, ta M. Ö. 743 yılına kadar [5.430] Asur'un, ne Urmiye Gölü'nün bölgelerine, ne de Urartu'ya karşı askerler gönderdiğini belirtmemektedir. Aynı durum Urartu kaynakları için de geçerlidir. Bu da, söz konusu bölgelerin Urartu Devleti'nin hakimiyeti altına girdiği anlamına gelmektedir.

Güneydoğu problemini yeni çözen kral I. Argiştî saltanatının on üçüncü senede kuzey sorununu da hal etmek zorunda kalmıştır. Urartu Devleti'nin güney ve güneydoğu sınırlarında çok uzun zamandır verdiği savaş, söz konusu ülkenin kuzey ve kuzeydoğudaki pozisyonlarını azaltmıştır. Bu da istilâcılardan nefret eden yerli halkların baş kaldırmasına neden olmuştur. Muhtemelen kral I. Argiştî'nin kuzey bölgelerine karşı düzenlediği sefer, Mana olayından hemen sonra gerçekleştirilmiştir. Horhor Annalleri bu seferde yer alan olayları şöyle anlatmaktadır:

“Etiuni Ülkesi'ne karşı (sefere) çıktım, İriahi ile Katarza Ülkeleri'ni (ele) geçirdim, İşkigulu Ülkesi'ne vardım (?); erkek ve kadınları oradan Biainili Ülkesi'ne götürdüm.

Argiştî der ki: Tanrı Haldi yüceliğiyle Uiteruhi Ülkesi'ne karşı (sefere) çıktım, Uiteruhi Ülkesi'ni zaptettim: ülkeyi tahrip ettim, kentleri ateşe verdim... Ameguṣ...? şehri (?)... Uiteruhi Ülkesi... yazıt diktim... kralî (?)... döndüğümde (?)... altında (?)... kimilerini öldürdüm, kimilerini canlı olarak götürdüm...”[2.127 V].

Metinden anlaşıldığı gibi, Urartu idarecisinin intikamı çok korkunçtu. Urartuların tenkil seferine uğratılmış kuzey taşraları yakılıp yağma edilmiş, yerliler, mal ve hayvanları ise ganimet olarak Urartu'nun merkezine götürülmüştür.

M.Ö. 773 yılının ilk seferi daha önce de Urartuların saldırısını yaşayan Yukarı Aras Nehri'nin dağlık bölgesinde bulunan Tariuni Ülkesi'ne karşı yapılmıştır. Askerî harekât sırasında adı geçen ülkenin müstahkem on bir sitadeli ele geçirilmiş, kale ile binaların çoğu ateşe verilip harap edilmiştir.

Kral Argiştî hükümdarlığının on dördüncü senesinin diğer seferinin istikameti, Van Gölü'nün batısında yer alan Urme Ülkesi idi. Horhor Yıllığı'nın verdiği bilgilere göre, Urartu idarecisi bu ülkeyi yağma edip ismi bilinmeyen bir ülkeye varmış ve oradaki kentler yakmıştır. I. Argiştî bu iki seferin neticesinde 24. (?) 813 esir (onların bir kısmı, her zamanki gibi, katledildi), 25 at, ... 1. 744 büyükbaş ve 48. 825 küçükbaş hayvan götürmüştür [2.127 V,VI; N.128 A 4]. Bu olaylardan sonra Horhor Yıllığı, kral Argiştî'nin Bihurani adındaki bir şehre saldırıp onu zaptettiğinden ve Bamni Dağı'nı yıktığından bahsetmektedir. Fakat kralın bu işleri ne zaman yaptığı ve onların nerede yer aldıklarını açıklamakta açıkçası zorluk çekmekteyiz.

Maalesef, kral I. Argiştî saltanatının son on yılına ışık tutan belgelerin eksikliğinden dolayı söz konusu hükümdarın son senelerindeki dış ve iç politikasıyla ilgili kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat Melikişvili, onun M. Ö. 768'de, yani saltanatının on dokuzuncu yılında Diauhe'ye karşı sefere çıktığını öne sürmüştür [2.N.128 A 1]. Durum böyle olduysa bile bu seferin nasıl sonuçlandığı bilinmemektedir.

Arutyunyan, kral Argiştî devrinin son kısmı ile ilgili çok ilginç bir görüşte bulunmuştur. Onun fikrinde, bu idareci son yıllarında, daha doğrusu M. Ö. 772'den başlayarak saltanatının sonuna kadar (M. Ö. 765 / 4) iç

işleriyle meşguldü. Çünkü onun oldukça başarılı dış politikası sayesinde Urartu Devleti'nin uluslararası sahnesindeki statüsü inanılmaz bir şekilde yükselmiş, sınırları ise çok genişlemiştir. Ondan sonra ülkenin tahtına oturan oğlu II. Sarduri'nin kendisini “Dünya kralı” olarak adlandırmasının sebebi de buydu.

Кайнаққа:

1. Пиотровский Б. Ванское царство. - Москва, 1959.
2. Меликишвили Г. Урартские клинописные надписи (УКН). - Москва, 1960.
3. Арутюнян Н. Хорхорская летопись Аргишти I. Автореферат. - Ленинград, 1951.
4. Арутюнян Н. Бианили (Урарту). - Ереван, 1970.
5. Elbeling E., Meissner B. RLA II: Reallexikon der Assyriologie, II, Berlin – Leipzig, 1938.
6. Seylan A. Sarıkamış. Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar. - Erzurum, 2001.
7. Diakonov I., Kaşkay S. RGTC: Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, IX, - Wiesbaden, 1981.
8. Çilingiroğlu A. Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı. - İzmir, 1997.
9. Арутюнян Н. Чтение и интерпретация урартской надписи из Гарни. ИФЖ 2. - Москва, 1966.
10. The Cambridge Ancient History, Ed. Bury J., M.F.B.A.S.A.Cook. Litt. D.F.E. ADCOCK, M.A.V.III. The Assyrien Empire, - Cambridge, 1970.
11. Thureau-Dangin F. Une Rélation de la Huitieme Campagne de Sargon (714 av. J.-C.), - Paris, 1912.